

"Trabzon'unu Kaybetmek"¹: Yönünü Kaybeden Sosyal Bilimler ve Türkiye'de Akademinin Durumu Üstüne

Aziz Çelik*

Piyasa tiranlığının ve devlet despotizminin hüküm sürdüğü zamanlarda, sosyoloji [sosyal bilim] insanlığın çıkarlarını savunur.

Michael Burawoy²

İçindekiler

Giriş

I. Sosyal Bilimlerde Yön Kaybı

II. Akademik Kapitalizm veya Sosyal Bilimlerin Metalaşması

III. Sosyal Bilimlerde Teori ve Pratik

IV. Sosyal Bilimler ve İfade Özgürlüğü

V. Görünüş ve Özün Farkı

VI. Araştırma Metodolojisi, Yöntemi ve Tekniği

VII. Sosyal Gerçeği Anlamaya Dönük Temel Yaklaşımlar

VIII. Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Yönü

Sonuç: Teknisizm İleti ve Eleştirel Yaklaşım İhtiyacı

Kaynakça

Giriş³

Son dönemlerde hem dünyada hem Türkiye'de sosyal hakların gerilemesi karşısında sosyal bilimlerin bu sürece çoğu zaman mesafeli kaldığı, hatta bazı durumlarda dolaylı biçimde

---

¹ "Perdere la Trebisonda" (Trabzon'unu kaybetmek) deyimini, yönünü, pusulasını veya yol işaretlerini kaybeden gemiler için görsel bir referans noktası oluşturan Trabzon adından türetilmiştir. İfadenin kökeni, Karadeniz'deki Trabzon'un antik çağlarda Avrupa ile Orta Doğu arasında seyahat eden denizciler için önemli bir referans noktası olmasına dayanmaktadır. Umberto Eco'ya göre Karadeniz'in en büyük limanı olduğu için, tüccarlar için Trebisonda rotasını kaybetmek, yolculuğa yatırılan parayı kaybetmek anlamına geliyordu. İkincisi, Trebisonda gemiler için görsel bir referans noktasıydı ve bu noktayı kaybedince yön, pusula veya kuzey rüzgarı da kaybedilirdi. *Eco, Umberto: Come Perdere La Trebisonda*, L'Espresso, 3 Ağustos 2007. <https://lespresso.it/c/opinioni/2007/8/2/come-perdere-la-trebisonda/25290> (E. T.: 21 Şubat 2026).

* Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesi azizcelik@kocaeli.edu.tr

² Burawoy, Michael: "For Public Sociology", *American Sociological Review*, Cilt: 70, Sayı: 1, 2005, s. 4-28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>

³ Bu çalışmada Kamu Hukukçuları Platformu tarafından 24–25 Ekim 2025 tarihinde Ankara'da düzenlenen Sosyal Haklar Sempozyumu'nda yaptığım sunumun yanı sıra sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri

uyum sağladığı görülmektedir. Bu durum, günümüz sosyal bilimleri açısından önemli bir entelektüel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tutumda kurumsal ya da siyasal dönüşümlerin yanında aynı zamanda sosyal bilimlerin toplumsal bağlamdan giderek kopmasına yol açan ve eleştirel düşünme kapasitesini zayıflatan liberal-teknisist (bir diğer ifadeyle pozitivist) yaklaşımın da etkisi söz konusudur. Sosyal hakların erozyona uğraması, demokratik alanın daralması ve toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesiyle birlikte entelektüel alan da baskı altında kalmakta ve çölleşmektedir. Bu gelişmeler, sosyal bilimlerin toplumsal gerçekliği anlama ve eleştirel biçimde değerlendirme kapasitesinin zayıflamasına yol açmakta ve bunun yerini akademik nicel büyüme ile yaygınlaşan teknokratik ve teknisist yaklaşımlar almaktadır. Sosyal hakların aşınması ve bunun karşısında Burawoy'un ifadesiyle piyasa tiranlığının yükselmesi yalnızca ekonomik ya da hukuki bir süreç değil; aynı zamanda bir entelektüel suskunluk meselesidir. Sosyal bilimlerde yaygınlaşan yön kaybı ve teknisizm illeti şüphesiz Türkiye'ye özgü değildir. Sosyal bilimler uzun zamandır bütün dünyada bir yön kaybı yaşamaktadır.

Bu yazıda üç temel meseleye odaklanılıyor. Birincisi, sosyal bilimlerde yaşanan yön kaybı, ikincisi sosyal bilim araştırmasının kurucu unsurları —araştırma sorusu, ifade özgürlüğü ve temel araştırma yaklaşımları ve üçüncü olarak ise Türkiye akademisinin bu kurucu unsurlardan nasıl uzaklaştığıdır. Bu çalışma, sosyal bilimlerdeki yön kaybını ana hatlarıyla tartışmayı ve bunun akademik araştırmalar üzerindeki etkilerine dikkat çekmeyi amaçlamayan ön fikirlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ele alınan pek çok hususun özellikle Türkiye özelinde kapsamlı olarak incelenmesi yararlı olacaktır.

I. Sosyal Bilimlerde Yön Kaybı

20. yüzyılın ortalarında başlayan sosyal bilimlerde yön kaybı ve sosyal sorunlardan uzaklaşma eğilimi 1970'lerin sonundan itibaren giderek belirginleşti. Sosyal bilimler, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köklü bir dönüşüm geçirdi. Bu dönüşümün en belirgin boyutu, sosyal bilimlerin kendi özgün sorun alanlarından—toplumsal eşitsizlik, sınıf çatışması, işsizlik, yoksulluk, cinsiyetçilik, ırk ayrımcılığı gibi yapısal sorunlardan—sistemik biçimde uzaklaşmasıdır. Bu uzaklaşma, yalnızca araştırma tercihlerinin daha geniş kurumsal ve düşünsel dönüşümlerin sonucu olarak nasıl değiştiğini de ortaya koyuyor.

---

konusunda yaptığım ve daha önce yayımlanan çeşitli çalışmalarımın da yararlanılmıştır. Bu nedenle çalışmanın bazı kaçınılmaz tekrarlar içerdiğini belirtmem gerekir. Bu çalışmanın redaksiyon ve düzeltisinde yapay zeka (AI) desteğinden yararlanılmıştır.

Wright Mills, bu sorunu ilk ve en güçlü biçimde formüle eden düşünürlerden biridir. Mills'e göre⁴ *sosyolojik imgelem*, bireyin kendi deneyimini ve kendi kadersizliğini anlayabilmesini mümkün kılan bir zihinsel niteliktir. Bu nitelik en yalın ifadesini şu ayırda bulur: Kişisel sıkıntılar, bireyin karakterinde ve yakın ilişkilerinde yer alırken; kamusal meseleler bireyin yerel çevresini aşan toplumsal örüntülere ilişkindir. Bu ayırım bütün klasik sosyal bilim çalışmalarının ortak özelliğidir.⁵ Ancak 20. yüzyılın ortasında *Parsonscu büyük teori*⁶ ve soyut ampirizm/pozitivizm, sosyal bilimi bu görevden alıkoymuştur. Parsonscu teori somut tarihsel gerçeklikten kopuk bir söylem üretirken; soyut ampirizm toplumsal bağlamından koparılmış verilerle yalnızca ölçülebilir olanı esas almıştır.

Sosyal bilimlerdeki depolitizasyonun belki de en köklü epistemolojik temeli, Weber geleneğinden türetilen "değerden bağımsız (azade) sosyoloji" idealidir. Alvin Gouldner, bu ideali doğrudan hedef alan klasik makalesinde şu temel savı ortaya koyar: Değerden bağımsızlık iddiası, sosyoloğun [sosyal bilimcinin] kendi değerlerini gizlemesine izin veren ideolojik bir örtü işlevi görmekte ve böylece sosyal bilimleri egemen düzenin meşrulaştırıcısı konumuna taşımaktadır.⁷ Sosyolojik sessizliğin kendisinin siyasi bir tutum olduğunu sistematik biçimde ortaya koyan bu metin, sonraki tüm eleştirel geleneği beslemiştir. Howard Becker, benzer bir soruyu farklı bir yönden sormaktadır: Sosyal araştırmacı kimin tarafındadır? Becker, değerden bağımsızlık fikrine yanıtı kesindir: "Soru, taraf tutup tutmamamız değil; çünkü kaçınılmaz olarak tutacağız —ama hangi taraftayız?"⁸ Becker'a göre, hiyerarşik gruplardan oluşan herhangi bir sistemde, en üstteki grubun işlerin gerçekte nasıl yürüdüğünü tanımlama hakkına sahip olduğu varsayılır ve bu inanç ahlaki bir nitelik taşır. Araştırmacının alt grupların bakış açısını benimsemesi hiyerarşiyi ve onun ardındaki iktidar düzenini sorgulamak anlamına gelir.⁹ Dolayısıyla taraf tutmak kaçınılmazdır; asıl soru hangi tarafı tuttuğumuzu açıkça tanımlamaktır.

---

⁴ Mills, C. Wright: *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, 1959.

⁵ Mills, s.8.

⁶ Parsonscu büyük teori, Talcott Parsons'un genel sistem kuramıdır. Kuram toplumu dengeli bir organizma olarak görür. Toplum, alt sistemlerle (sosyal, kültürel, biyolojik) uyum içinde işler; çatışma değil, işlevsel zorunluluklar (uyum, amaç, bütünleşme) ön plandadır.

⁷ Gouldner, Alvin W.: "Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology", *Social Problems*, Cilt: 9, Sayı: 3, 1962, s. 199-213. <https://doi.org/10.2307/799230>

⁸ Becker, Howard S.: "Whose Side Are We On?", *Social Problems*, Cilt: 14, Sayı: 3, 1967, s. 239. <https://doi.org/10.2307/799147>

⁹ Becker, s. 241-242.

Sosyal olguları doğa olaylarıyla aynı şekilde ele alma eğilimi, sosyal bilimlerde önemli sınırlılıklar yaratmaktadır. Bhaskar, tartışmanın odağını "doğal nesnelere incelediğimiz yöntemle toplumsal nesnelere ne ölçüde inceleyebiliriz?" sorusu olarak tanımlar. Bhaskar'a göre sosyal yapılar kapalı sistemlerde tekrarlanabilir deneylere tabi tutulamaz; açık sistemlerde nedensel yasalar ampirik düzenliliklere göre değil ancak eğilimler biçiminde işler ve gözlemlenemeyen mekanizmalara dayanır.¹⁰ Toplum ile insan eyleminin ilişkisine dair Bhaskar şu temel tezi ortaya koyar: İnsanlar toplumu yaratmaz; toplum her zaman onlardan öncedir ve eylemlerinin zorunlu koşuludur. Toplum insan etkinliğinden bağımsız var olmaz, ama onun ürünü de değildir.¹¹ Böylece eleştirel gerçekçilik hem pozitivist indirgemeciliğin hem de yorumsamacı öznel idealizmin ötesine geçen bir zemin kurar.

Sosyal olguların evrensel ve değişmez yasalara bağılıymış gibi sunulması,—piyasanın "görünmez eli", ücretin marjinal verimliliğe eşitlenmesi, işsizliğin bireysel tercihin sonucu sayılması— mevcut düzenin tarihsel niteliğini görünmez kılma eğilimi taşır ve onu kaçınılmaz bir gerçeklik olarak sunar. Bourdieu,¹² neoliberal ekonomi teorisinin başlangıç kusurunun tam da bu noktada yattığını gösterir: Rasyonel eğilimlerin ekonomik ve sosyal koşullarını, dolayısıyla toplumsal ilişkileri paranteze alarak "saf" bir matematiksel kurgu üretmek.

Ben Fine ve Dimitris Milonakis, marjinalizmin zaferinin iktisatta üç katmanlı bir indirgemecilik ürettiğini belirtirler: Kolektif aktörlerin bireyle ikame edildiği bireyci indirgemecilik; ekonominin toplumsal bağlamından —piyasa dışı tüm sosyal ilişkilerden— soyutlandığı toplum karştı indirgemecilik ve iktisadın tarihten tamamen koparıldığı tarih-karşıtı indirgemecilik.¹³ Bu üçlü indirgemecilik sayesinde iktisat, diğer sosyal bilimlerden bağımsız biçimde gelişme için bir gerekçe kazandı. İktisat araçlarının sosyolojiye, siyaset bilimine ve tarih yazımına sızması, bu disiplinlerin kendi özgün analitik araçlarını aşındırdı.

Max Horkheimer ve Theodor Adorno'ya göre aydınlanma düşüncesi, doğayı tahakküm altına almak için miti bertaraf etmiş; ama bu süreçte kendisi de sistematik bir araçsal akla dönüşmüştür. "Pozitivizmin saf içkinliği, evrensel bir tabu biçiminden başka bir şey

---

¹⁰ Bhaskar, Roy: *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, 3. bs., Routledge, 1998, s. 10.

¹¹ Bhaskar, s. 39.

¹² Bourdieu, Pierre: *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*, Çev. R. Nice, The New Press, 1998, s. 94-95.

¹³ Milonakis, Dimitris/Fine, Ben: *From Political Economy to Economics: Method, the Social and the Historical in the Evolution of Economic Theory*, Routledge, 2009, s. 109.

değildir."¹⁴ Bu çerçevede pozitivist sosyal bilim toplumsal düzeni sorgulamak yerine onu yönetmek, eleştirmek yerine işletmek üzere örgütlenmiş bir pratik haline gelmiştir. Herbert Marcuse, modern sanayi toplumunun nasıl "tek boyutlu" bir düşünce ürettiğini göstermiştir. Marcuse'a göre¹⁵ ileri sanayi toplumu, sosyal değişimi içermeye kapasitesini kazanmıştır; sosyal değişimin içerilmesi ileri sanayi toplumunun en önemli başarısıdır. Eleştirel söylem özümseyerek etkisiz kılınmakta, itiraz sisteme entegre edilerek tehlikesizleştirilmektedir. Sosyal bilimlerin pratiğe ve ampirizme teslim olması —yani yalnızca var olanı betimleme ve optimize etme işlevini üstlenmesi— bu tek boyutluluğun akademik yansımasıdır. Yapısal alternatiflerin hayal bile edilemez hale gelmesi bu sürecin en çarpıcı boyutudur.

1970'lerin sonlarından itibaren sosyal bilimlerde gözlenen depolitizasyon eğilimi, daha geniş ölçekli ekonomik ve siyasal dönüşümlerle—neoliberal hegemonyanın kuruluşuyla— birlikte değerlendirilmelidir. David Harvey, neoliberalizmi insan refahının, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve özgürlüklerini serbest bırakmakla en iyi biçimde artırılabilirliğini ileri süren bir siyasi-ekonomik pratikler teorisi olarak tanımlamaktadır.¹⁶ Ancak Harvey'in asıl analitik katkısı bu tanımın ötesindedir: Neoliberalizmi sınıf iktidarını yeniden kurmak için bir araç olarak tanımlayan Harvey, bu sınıf güçlerini tespit etmek gerektiğini söyleyen Harvey, bu çerçevede sosyal bilimlerdeki dönüşümü de anlamlandırır: Sosyal sorunların yapısal çözümlenmesinden bireysel davranış değişikliğine, sınıfsal analizden piyasa teşviklerine yönelik zihinsel kayma, neoliberal hegemonya projesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Harvey, neoliberalizmi sadece bir ekonomi politikası olarak değil, aynı zamanda sınıf ilişkilerini yeniden şekillendiren daha geniş bir siyasal proje olarak ele alır.¹⁷ Kuşkusuz bu projeye üniversite ve bilgi üretimi de dahildir.

Kuşkusuz neoliberal ideolojik dönüşüm kendiliğinden gerçekleşmedi, organize bir entelektüel ve kurumsal proje aracılığıyla inşa edildi. Philip Mirowski ve Dieter Plehwe neoliberalizmin "giderek küreselleşen boyutlarıyla tarihsel bir düşünce kolektifi" olarak ele alınması gerektiğini savunur; bu kolektifin merkezinde 1947'den bu yana istikrarlı bir

---

¹⁴ *Horkheimer, Max/Adorno, Theodor W.:* Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments, Çev. E. Jephcott, Stanford University Press, 2002, s. 11.

¹⁵ *Marcuse, Herbert:* One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society, Beacon Press, 1964.

¹⁶ *Harvey, David:* A Brief History of Neoliberalism, Oxford University Press, 2005.

¹⁷ *Harvey,* s. 30-31.

biçimde neoliberal kimliği geliştiren *Mont Pelerin Topluluğu*¹⁸ yer almaktadır.¹⁹ Bu Topluluğun işleyişi ilginç askeri terimlerle anlatılmaktadır: Akademik yayın üreten düşünce kuruluşları için "uzun menzilli topçu", neoliberal metinleri kamuoyuna aktaran ve popülerleşmesini sağlayan gazeteciler için "kısa menzilli topçu" ve siyasetçiler ve aktivistler için ise "yakın dövüş gücü" kavramları kullanılmaktadır.²⁰ Bu yapı, neoliberal fikirlerin uzun vadeli ve stratejik bir entelektüel organizasyon aracılığıyla —siyaset, akademi, medya ve kurumlar aracılığıyla birbirini besleyen karmaşık bir bilgi makinesinin çıktısı olarak— egemen hale geldiğini göstermektedir. Sosyal bilimlerdeki piyasa yanlısı araştırma gündeminin yükselişi bu stratejik nüfuzun somut bir ürünüdür.

Pierre Bourdieu ve Loïc Wacquant'a göre son yıllarda işverenler, uluslararası bürokratlar, yüksek düzeyli memurlar, medya mensupları ve üst düzey gazetecilerin tamamı sanki hiç yoktan ortaya çıkmışcasına aynı tuhaf bir ortak dili konuşmaya başlamıştır; "küreselleşme", "esneklik", "yönetişim", "istihdam edilebilirlik", "yeni ekonomi", "sıfır tolerans", "toplulukçuluk" ve "çok kültürlülük" gibi terimler her yerde dolaşımındadır — oysa bu söylem "sermaye", "sınıf", "sömürü", "egemenlik" ve "eşitsizlik" terimlerinin göze çarpan biçimde yokluğuyla eş zamanlıdır.²¹ Bu "yeni gezegen ortak dili"nin yayılması yeni bir emperyalizm biçiminin ürünüdür: ABD toplumunun tikel tarihsel deneyimine özgü kavram ve söylemleri, kökenlerindeki tarihsel bağlamdan kopararak evrensel zorunluluklar gibi dünyaya ihraç edilmektedir.²² Sosyal bilimlerin bu söylemi içselleştirmesi araştırma sorularını dönüştürmektedir: "Kapitalizm" yerine "küreselleşme", "sınıfsal çelişki" yerine "dışlanma", "sömürü" yerine "esneklik" gibi kavramsallaştırmalar, gerçek iktidar ilişkilerini örterken sorunları bireysel ve teknik meseleler olarak konumlandırır.

---

¹⁸ Mont Pelerin Topluluğu, 1947'de İsviçre'de 20. yüzyılın önde gelen liberal kuramcısı Friedrich von Hayek öncülüğünde kurulan bir düşünce kuruluşu/ağıdır. Topluluk serbest piyasa, sınırlı devlet ve klasik liberalizmi savunan iktisatçılar, filozoflar ve iş insanlarını bir araya getirir. Topluluk neoliberalizmin beşiğidir. 1980'lerden itibaren özelleştirmelerin ideolojik altyapısını hazırladı; devlet müdahalesini reddederek piyasa hegemonyasını yaygınlaştırdı. Ağ oluşturma faaliyetleri ve toplantılarıyla politikacıları, merkez bankalarını ve şirketleri etkiledi; Milton Friedman gibi Mont Pelerin üyeleri Dünya Bankası, IMF politikalarını şekillendirdi. Hegemonik dönüşümde etkili oldu. Sola ve sosyal demokrasiye karşı "yeni sağ" fikrini yarattı. Küreselleşme, deregülasyon ve sermaye hareketliliğini savundu.

Mirowski ve Plehwe'nin Mont Pelerin Topluluğu hakkındaki kitabı *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* adlı derlemedir (Harvard University Press, 2009). Mirowski ve Plehwe, topluluğun neoliberalizmin ideolojik ağını nasıl kurduğunu analiz eder. Hayek'ten Friedman'a uzanan üyelerin vakıflar, think-tank'ler ve politika etkisini belgeler.

¹⁹ *Mirowski, Philip/Plehwe, Dieter (Ed.): The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Harvard University Press, 2009, 1-3.

²⁰ *Mirowski, Philip/Plehwe, Dieter (Ed.)*, s. 6.

²¹ *Bourdieu, Pierre/Wacquant, Loïc*: "NewLiberalSpeak: Notes on the New Planetary Vulgate", *Radical Philosophy*, Sayı: 105, 2001, s. 1-3.

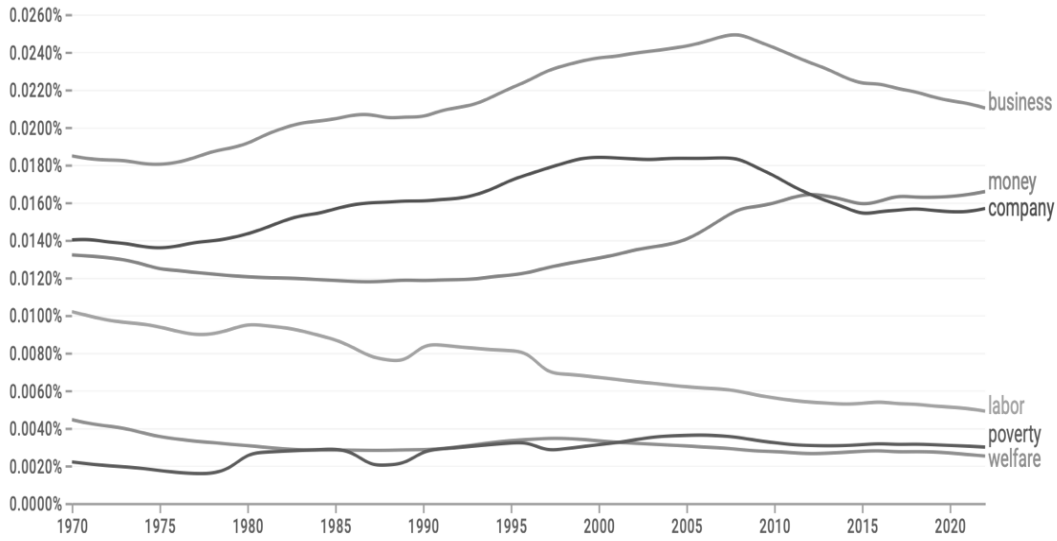
²² *Bourdieu ve Wacquant*, s. 3.

Bourdieu ve Wacquant'ın sözünü ettiği bu yeni dilin sosyal bilimlerdeki yaygınlığı dikkat çekicidir. Sosyal bilim araştırmalarının konularıyla toplumsal ve iktisadi iklim arasında önemli bağlantılar olduğu sır değil. Ancak bu yazının konusu toplumsal iktisadi koşullardaki değişimin sosyal bilimlere nasıl etkilediğine odaklanmış değildir. Konumuz bağlamında çarpıcı bir örnek vermekle yetineceğim. *Google Ngram*²³ verileri de sosyal bilimlerdeki odak kaymasını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. *Google Ngram* gibi araçlarla sosyal bilimlerde kavramların ortaya çıkışı, yayılması ve gerilemesi yalnızca fikir tarihi perspektifiyle değil, artık ampirik sıklık verileriyle de incelenebilmektedir. "Labor", "Welfare state", "poverty" gibi terimlerin belirli dönemlerde neden yoğunlaştığı ya da marjinalleştiği, *Google Ngram* eğrileri üzerinden tarihsel konjonktürle ilişkilendirilebilir. Kuşkusuz önemli kısıtları olmakla birlikte bu yöntem bize çeşitli kavramların kullanımı konusundaki değişimi gösterebilir. Sosyal haklar ve sosyal kavramlar konusunda son 50 yıla baktığımızda çarpıcı bir tablo ile karşı karşıyayız. "Labor", "poverty" ve "welfare" gibi sosyal haklara ilişkin kavramların edebi olmayan (non-fiction) metinlerde kullanımı sosyal-iktisadi değişim ile kavram kullanımındaki değişim arasındaki ilişkiyi güçlü biçimde sergilemektedir. Sermaye dünyasına ait kavramlar olan "business", "money" ve "company" gibi kavramların kullanım sıklığının sosyal haklar dünyasına ait kavramlar olan "labor", "poverty" ve "welfare" karşısında ciddi biçimde yüksek olduğu görülmektedir. Dahası sermaye dünyasına ait kavramların kullanımında 1970'lerden 2000'lere ciddi bir tırmanış yaşanırken emek dünyası kavramlarının kullanımında ciddi bir düşüş söz konusudur (Şekil 1). Sosyal haklar fikir karşısında neoliberalizmin güç kazandığı dönemde (1980'lerden 2000'lere) sosyal haklar ve sermaye dünyasına ilişkin kavramlar arasındaki makasın çarpıcı biçimde açıldığı görülmektedir. Kavram dünyasına ilişkin bu kayma sosyal bilimlerin odaklandığı konuları ve temaları göstermesi açısından çarpıcıdır.

---

²³ *Google Ngram Viewer*, Google'ın dijitalleştirdiği yaklaşık 8 milyon kitaptaki, (tüm yayımlanmış kitapların ~%6'sı) kelimelerin ve kelime öbeklerinin (n-gram) zaman içindeki kullanım sıklığını gösteren çevrimiçi bir arama aracıdır. *Google Ngram Viewer* niceliksel araştırmalarda kullanışlı fakat tek başına yeterli olmayan bir araştırma aracıdır.

Şekil 1. Kavramlar ve Zaman İçinde Kullanımları

Kaynak: Google Ngram Viewer (2025).

II. Akademik Kapitalizm veya Sosyal Bilimlerin Metalaşması

Sosyal bilimlerdeki depolitizasyon eğilimi yalnızca fikir tarihinin içinde değil, akademinin kurumsal dönüşümünün içinde de aranmalıdır. Sheila Slaughter ve Larry Leslie, bu dönüşümü "akademik kapitalizm" olarak kavramsallaştırır. "Akademik kapitalizm" sosyal bilimlerdeki erozyonu anlamının kilit kavramlarından biridir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, diğer meslek mensupları gibi akademisyenler de giderek piyasaya daha fazla dahil oldu. 1980'lerden sonra, akademik kadronun ve üniversitelerin piyasaya doğru ilerleyişi hızlandı. 1980'ler, öğretim üyeleri ve üniversitelerin piyasaya dahil edildiği ve mesleki çalışmanın niteliği açısından farklı bir kalıba bürünmeye başladığı bir dönüm noktası oldu.²⁴

Akademik kapitalizm, üniversitelerin ve öğretim üyelerinin giderek piyasa ilişkileri içinde konumlanmasını ifade eder. Bu ilişkiler, ister dış kaynaklı hibe ve sözleşmelerden, bağış fonlarından, üniversite-sanayi ortaklıklarından, ister öğrenci harç ve ücretlerinden kaynaklansın, kurumlar ve öğretim üyeleri arasında fonlar için yaşanan rekabeti ifade eder.²⁵ Bu süreç, üniversitelerin devlet finansmanından uzaklaşarak rekabetçi proje fonlarına yönelmesiyle ivme kazanmıştır. Piyasa odaklı araştırma ve girişimci üniversite modeli,

²⁴ Slaughter, Sheila/Leslie, Larry L.: Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University, Johns Hopkins University Press, 1997, s. 5.

²⁵ Slaughter ve Leslie, s. 9-12.

sosyal bilimlerin uzun vadeli ve eleştirel sorular sorma kapasitesini doğrudan aşındırmaktadır. Kısa vadeli ve uygulamalı projelerin akademik teşvik yapısına hâkim olması, yapısal soruları sosyal bilimlerin araştırma gündeminin dışına itmektedir.

Richard Münch, küresel akademik rekabet piyasasının ürettiği asimetric bilgi hiyerarşisini somut verilerle anlatmaktadır. 2010'ların başlarında en bilinen 500 üniversitesinin ilk yirmisinin 17'sinin ABD üniversiteleri olduğunu saptayan Münch (2014), bu tablonun rastlantısal olmadığını gösterir: Sıralama parametreleri —Nobel ödülleri, SCI/SSCI atıf endeksleri, İngilizce yayın sayıları— sistematik olarak Anglo-Sakson bilim dünyasını kayırmakta ve geri kalanı periferiye itmektedir.²⁶ Bunun sonucu olarak ulusal araştırma politikaları bu sıralamadaki konumu yükseltme hedefine kilitlenmekte; araştırma fonları birkaç zengin kurumda yoğunlaşmakta ve oligopolistik yapılar oluşmaktadır. Akademik kapitalizm koşullarında araştırma yatırımları kısa vadeli kâr beklentisine göre yapılmakta; bu da güncel ve moda konuların aşırı araştırılmasına, riskli ve uzun vadeli projelerin ise dışlanmasına yol açmaktadır.²⁷

Neoliberalizm, bilgi üretimini piyasa mantığına göre dönüştürerek veri, bilim ve bilginin ticarileşmesini hızlandırmıştır. Philip Mirowski'nin vurgulandığı gibi, neoliberal ideoloji bilgi üretimini “marketization” yoluyla şekillendirmektedir.²⁸ Neoliberal politikalar, büyük teknoloji şirketlerinin (Google, Meta gibi) veri ekonomisini domine etmesine yol açmış ve kişisel veriler metalaştırarak ve gözetim kapitalizmini doğurmuştur. Bilgi, artık kamusal mal olmaktan çıkıp özel mülkiyete dönüşmüş ve açık erişim engellenmiştir. Üniversiteler ve AR-GE, patent odaklı hale gelmiş ve neoliberal "Science-Mart"²⁹ modeli bilimsel araştırmayı kâr maksimizasyonuna indirgemıştır. Kamu fonları azalması ve özel sektör sponsorluğunun artışı da akademide nesnelliği ve eleştirel düşüncüyü zayıflatmıştır.

Üniversitenin metalaşması ve piyasalaşması konusunda Michael Burawoy, 1970'ler sonrasında profesyonel bilginin piyasa ve devlet odaklı politika bilgisine teslim olmasıyla sosyal bilim toplumuyla olan organik bağını yitirmeye başladığını belirtiyor. Burawoy dört bilgi türünü mesleki, eleştirel, politika odaklı ve kamusal olmak üzere sistematik biçimde

---

²⁶ Münch, Richard: *Academic Capitalism: Universities in the Global Struggle for Excellence*, Routledge, 2014.

²⁷ Münch, 2014.

²⁸ Mirowski, Philip: *Science-Mart: Privatizing American Science*, Harvard University Press, 2011.

²⁹ “Science-Mart” kavramı, Philip Mirowski'nin (2011) kitabının adından gelir ve Walmart perakende zincirinin ticari modelinden esinlenerek isimlendirilmiştir. Walmart'ın düşük maliyetli, seri üretim ve tüketim mantığı, bilimin neoliberal dönüşümünü simgelemek için metafor olarak kullanılmaktadır.

ayrıştırır ve bu dört tip bilgiyi iki temel soru ekseninde konumlandırılır: "Bilgi kimin için üretilmektedir?" ve "Bilgi ne işe yaramaktadır?" Burawoy'a göre piyasa tiranlığı ve devlet despotizmi döneminde sosyoloji [sosyal bilim] insanlığı savunmalıdır.³⁰ Burawoy'ın "makas hareketi" olarak adlandırdığı gerilim sosyoloji ile incelediği dünya arasındaki uçurumun artmasıdır. Sosyolojinin siyasi yönelimi giderek eleştirel bir çizgiye taşınırken, incelediği dünya tam tersine sağa, eşitsizliğe ve piyasa tahakkümüne doğru kayması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durum üniversitenin kurumsal bir gerçekliğidir. Azalan kamu bütçeleri ve artan rekabet karşısında bizzat üniversiteler, şirketlerle ortaklık kurmak, eğitimi metalaştırmak ve sözleşmeli/güvencesiz işgücü kullanmak gibi "piyasa çözümlerine" teslim olmuştur. Kurumlar ve fon kaynakları (devlet ve piyasa) sağa kayarken, kurum içindeki bireyler sola kaysa bile, sosyal bilimlerin kurumsal üretimi hegemonik güçlerin beklentilerine hizmet etmek zorunda bırakılır. Burawoy'a göre sosyolojinin piyasa tiranlığına ve devlet despotizmine karşı insanlığın çıkarlarını savunabilmesi için, bu organik kamusal bağların yeniden canlandırılması şarttır.³¹ Sosyal bilimin kime karşı sorumlu olduğu sorusu ve yanıtı —Burawoy'un sorusu ve yanıtı— hayati önemdedir. Sosyal bilim, "sosyal olanın" savunulmasına karşı sorumludur.

III. Sosyal Bilimlerde Teori ve Pratik

Bilindiği gibi sosyal bilim araştırması soru ile başlar. Soru veya araştırma problemi olmadan sosyal bilim araştırması yapılamaz. Sosyal bilim araştırmasına başlanırken araştırma konusu ve sorusunu belirlemek, tüm sürecin en temel ve en zorlu aşamasını oluşturmaktadır. Münch'ün yukarıda aktarılan araştırmasına ulaştığı kritik sonuç şudur: Bilim, bir ifadenin doğruluğunu hâlâ belirleyebilir, ancak sorulan soruların içeriği konusunda artık karar veremez. Diğer bir ifadeyle "akademik kapitalizm" soruların içeriğinin piyasa tarafından kararlaştırılması anlamına gelmektedir. Bu durum, önemli bir özerklik kaybıdır. Böylece bilimsel araştırmanın başlangıç noktası olan soruyu belirleme imkanı sosyal bilimlerin elinden kaymaktadır.

Öte yandan araştırmaya sürecindeki ontolojik ve metodolojik sorunlar da sosyal bilim araştırmalarında ciddi yön kaybına yol açmaktadır. Örneğin araştırmacıların, araştırma tekniğini ve veri toplama yöntemini araştırma sorusunun önüne koyduğu sıkça gözlemlenmektedir. Oysa her araştırma sorusu ve tasarımı farklı veri toplama yöntem ve

---

³⁰ Burawoy, 2005.

³¹ Burawoy, 2005.

tekniklerini gerektirir. Araç, teknik esasın önüne konulmamalıdır. Böyle olunca, ilk düğme yanlış iliklenince diğer düğmelerde de yanlış devam etmektedir. Nicel tekniklerin kısıtları veya organizmacı yaklaşımlar sosyal bilimlerde bazı veri toplama tekniklerini mutlaklaştırmaktadır. Oysa araştırmacı kendine şu soruyu sormalıdır: Neyin yanıtını arıyorum? Burawoy'un sorduğu gibi "bu bilgiyi kimin için üretiyorum", "şimdiye kadar bu konuda hangi sorular sorulmuş ve hangileri yanıtızsız kalmış" sorularını sormalıdır. Araştırma sorusu, araştırmacının neyi anlamaya çalıştığını somut biçimde ortaya koyar. Soruyu sormadan yöntemi belirlemek, varış noktası belirsizken araç seçmeye benzer. "Saha çalışması mı yapсам, anket mi, mülakat mı?" sorusu gerekli bir sorudur; ancak araştırma sürecinin başlangıç sorusu değildir. Maalesef Türkiye akademisinde sosyal bilim araştırmalarının çoğu bu hata ile başlamaktadır.

Leonardo da Vinci yaklaşık 500 yıl önce şunu dile getirmişti: "Her kim ki teorisiz pratik tutkundur, o, dümeni ve pusulası olmayan bir gemiyle yol alan ve asla nereye gittiğini bilmeyen bir denizci gibidir." Teorisiz pratik bir diğer adıyla teknisizm, tarihsel ve toplumsal bağlamı, ontoloji ve metodolojiyi dışlayarak salt teknik çalışmanın mümkün olduğunu varsayar. *Perdere la Trebisonda —Trabzon'unu kaybetmek—* metaforu³² burada tam yerini bulmaktadır: Teorisiz pratiğin pusulasızlığı, araştırmacıyı yönünü şaşırılmış bir denizci gibi denizin ortasında yönsüz bırakır. Sosyal bilimci bir teoriye, kurama yaslanmazsa elinde yalnızca bir çuval bilgi yığını kalır. Oysa kuram, o bilgi yığınına düzene sokar, tasnif eder, anlaşılır kılar ve anlamlı bir soyutlama yapılmasına olanak tanır. Teknisizm, sosyal bilimlerde genelleme ve soyutlamayı önemsizleştirerek kuramsal bir bütünlük ve tutum oluşturmayı engeller.³³ Akademik bilginin yansız olması gerektiği iddiası hayli yanlış bir iddiadır: sosyal bilimler steril bir laboratuvar ortamında üretilemez; araştırmacının kendisi toplumsal ilişkilerin bir parçasıdır ve sosyal olgular, toplumsal çatışmaların ve eşitsizliklerin ürünüdür.³⁴ Sosyal bilim araştırmacısı sorusunu sorarken bu bütünlüklü tutum içinden sormalıdır. Aksi halde sosyal bilim araştırması baştan güdük başlayacaktır. Giddens'a göre³⁵ sosyal bilimciler genel olarak dört tür araştırma sorusu sorar: Olgusal soru, karşılaştırmalı soru, tarihsel soru ve teorik (nedensel) soru. Bu dört soru birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

---

³² *Eco, Umberto*: "Come Perdere La Trebisonda", L'Espresso, 3 Ağustos 2007, <https://lespresso.it/c/opinioni/2007/8/2/come-perdere-la-trebisonda/25290> (E. T. 21 Şubat 2026).

³³ *Çelik, Aziz*: "Türkiye İşçi Hukuku: Trabzon'unu Kaybetmemek İçin!", Emek Araştırma Dergisi, Sayı: 24, 2023, s. 495-506.

³⁴ *Çelik*, s. 498.

³⁵ *Giddens, Anthony*: *Sociology*, 6. bs., P. W. Sutton ile, Polity, 2009, s. 40.

Tablo 1. Sosyal Bilim Araştırmalarında Soru Türleri

Soru Türü	Odak	Örnek
Olgusal soru	Ne oldu?	Türkiye'de 2020'li yıllarda gıda fiyatları genel fiyat düzeyinin üzerinde mi artmıştır?
Karşılaştırılmalı soru	Bu her yerde oldu mu?	Bu küresel bir olgu mu, yoksa Türkiye'ye özgü müdür?
Tarihsel/gelişimsel soru	Zamanla nasıl gelişti?	Gıda fiyatlarının uzun dönemli seyri nasıl şekillenmiştir?
Teorik soru	Bu olgunun altında yatan ne?	Gıda fiyatlarının sürekli artmasını hangi faktörler ve mekanizmalar açıklar?

Kaynak: Giddens (2009, s. 40) esas alınarak güncellenmiştir.

Tarihsel sorular bağlamında *anakronizm* tehlikesinin de altını çizmek gerekir. *Anakronizm* (tarih dışılık), belirli bir tarihsel döneme özgü olguların ve süreçlerin, onların henüz oluşmadığı başka bir döneme aktarılması ve o dönemin o kavram ve anlayışla ele alınmasıdır. Örneğin günümüzün insan hak ve özgürlükleri kavramıyla köleci toplumun çalışma ilişkilerini analiz etmek anakronik (tarih dışı) olur. Benzer şekilde grev ya da ücret kavramları sanayi ve kapitalist toplumların çalışma ilişkilerine özgü kavramlardır; pre-kapitalist dünyayı bu kavramlarla anlamlandırmak yanlış sonuçlar üretir.

IV. Sosyal Bilimler ve İfade Özgürlüğü

Bilimsel araştırmanın vazgeçilmez önkoşullarından biri akademik ifade özgürlüğüdür. Bilimsel araştırma, yerleşik olanla, genel kabul görenle ve otoriteyi elinde bulunduranla karşı karşıya gelebilir. Araştırmacı, iktisadi ve siyasi güçlerden farklı sonuçlara ulaşabilecek ve gerektiğinde onlarla çelişebilecektir. Bu nedenle araştırma konusunu saptarken, araştırmayı yürütürken ve sonuçları açıklarken ifade özgürlüğü ve akademik özgürlük hayati önem taşır. Bu kural sadece sosyal bilimler için değil, tüm bilimsel çalışmalar için geçerlidir. Burawoy'dan kavramları ödünç alarak ifade edecek olursak ifade özgürlüğü iki ciddi engelle karşı karşıyadır: Devlet despotizmi ve piyasa tiranlığı. Bunu siyasi ve iktisadi güç yoğunlaşması olarak da ifade edebiliriz. Devlet despotizmi ve piyasa tiranlığı (bunu neoliberalizm olarak nitelemek mümkün) üniversitelerin temellerini sarsmakta ve akademik üretimin koşullarını ciddi şekilde tahrip etmektedir. Piyasa tiranlığının etkileri üniversitenin piyasalaşması ve eğitimin metalaşması şeklinde ortaya çıkıyor. Azalan bütçeler ve yoğunlaşan rekabet ortamı, kamu üniversitelerini doğrudan "piyasa çözümlerine" teslim olmaya zorlamaktadır. Devlet despotizminin etkileri, siyasi baskılar, yönlendirme ve tek tipleşme olarak ortaya çıkıyor. Baskıcı devlet yapıları ve ideolojik aygıtlar, üniversiteler üzerindeki kontrolü artırarak özgür düşüncüyü daraltıyor. Devletin despotizmi ve piyasaların

sınırsız genişlemesi, üniversitenin varoluşsal koşullarını ortadan kaldırmakta ve akademiye araçsallaştırmaktadır.

Neoliberal piyasa tiranlığı ve devlet despotizmi koşullarında Stefan Zweig'in *Vicdan Zorbalığı Karşı* adlı eserinde³⁶ 1551'de Sebastian Castellio'ya atfedilen şu ifadesini hatırlamakta yarar var: "Hakikati aramak ve onu kendi düşündüğü gibi ifade etmek asla suç olamaz." Sosyal bilimlerin temel işlevi de sosyal hakikati aramak ve onu özgürce ifade edebilmektir. Bırakın bunun suç olması daha düşük düzeyde engellerle karşılaşması bile akademik özgürlüğü engeller. Sosyal bilim araştırması çarpıcı ve rahatsız edici olana da eğilir. Bu konuda da geniş bir akademik özgürlük çerçevesi şarttır. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yerleşik içtihadının baz alınması gerekir. AİHM'e göre ifade özgürlüğü, yalnızca olumlu karşılanan ve kimseye rahatsız edici gelmeyen bilgi fikirleri değil; saldırgan, sarsıcı ya da rahatsız edici nitelik taşıyan fikirleri de kapsar.³⁷

Akademik özgürlük örneği olarak sıkça anılan Edward Said (1935–2003) vakası bu ilkenin somut bir sınavıdır. Temmuz 2000'de İsrail'in Filistinlilere karşı inşa ettiği duvara karşı sembolik bir taş atan Said'in üniversiteden çıkarılmasını talep eden Yahudi öğrencilere Columbia Üniversitesi Rektörü Jonathan R. Cole şu yanıtı vermiştir:³⁸ "Eğer biz Profesör Said'in özgürce yazıp konuşma hakkını inkâr edersek bundan sonra kim susturulacak, ceza korkusu olmadan aklındakileri söyleme hakkına kimin sahip olduğunu belirleyen engizisyoncu kim olacak; bunları da şimdiden düşünmeye başlamamız gerekir." Hem Said'in hem de Rektör Cole'un tutumu sosyal bilim araştırmacısı için asla unutulmaması gereken ilkesel porsiyonlardır. Sosyal bilimci, bilimsel araştırmayı ve tutumunu siyasi ve iktisadi güç karşısında özgürce yürütebilmelidir. Sosyal bilimcinin görüşleri ancak bir başka sosyal bilimcinin görüşlerinin konusu olabilmelidir. Aksi halde sosyal bilimler çoraklaşır ve sıya savuna dokunmayan ve dolayısıyla ilgi çekmeyen çalışmalarla dolar.

V. Görünüş ve Özün Farkı

---

³⁶ Zweig, *Stefan*: *Vicdan Zorbalığı Karşı* ya da Castellio Calvin'e, Çev. Z. Kurttekin, 10. bs., Can Yayınları, 2018.

³⁷ *Macovei, Monica*: *İfade Özgürlüğü: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, Avrupa Konseyi, t.y., https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019114033ifade_ozgurlugu.pdf (E. T. 2 Nisan 2024).

³⁸ *Cole, Jonathan R.*: "Üniversite ve Özgürlük", Çev. A. Günal, *Birikim*, Sayı: 142-143, 2001, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-142-143-subat-mart-2001/2334/universite-ve-ozgurluk/5126> (E. T. 2 Mart 2024).

Sosyal bilimlerde bilimsel araştırmanın amacı toplumsal gerçeği anlamak ve yansıtmaktır. Sosyal dünyayı günlük yaşam deneyimiyle, gelenekle ya da kamuoyu aracılığıyla da öğrenebiliriz. Ancak bu yollarla edindiğimiz bilgi büyük ölçüde sosyal olguların görünüşüne ilişkindir. Bilimsel bilgi ise olguların görünüşüyle öz arasındaki farkları anlamamızı sağlar. Marx'ın veciz saptamasıyla³⁹: “Şeylerin görünüş biçimleri ile özleri dolaysız olarak çakışsaydı, bilim tümüyle gereksizleşirdi.” Bilim, görünüşün yanıltıcılığını ortaya koyar; olguların özünü anlamamıza zemin hazırlar. Örneğin güneşin batışını bir tepeden izleyen biri için ufuktaki renk hâleleri önemlidir. Bu durum kişisel dünyamızdaki yansıması ve edebi eserlerdeki tasviri güneşin batışıdır. Oysa güneş batmaz —dünya güneşin etrafında döner. Bu yanılsamaya sosyal hayattan da sayısız örnek vermek mümkündür. İlk anda gördüğümüzle, gerçekte olan arasındaki fark sosyal bilimcinin en önemli meselesidir.

Bilimsel bilgi şüpheyile, soruyla başlar. Okuduğumuz gazeteler, izlediğimiz televizyon yayınları, çeşitli kaynaklardan aktarılan neden-sonuç yargıları, doğru ya da yanlış olduklarına ilişkin kişisel kanaatten bağımsız olarak şüpheyile karşılanmalıdır; şüphe ortadan kalktığında eleştirel düşünce de ortadan kalkar.⁴⁰ Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim* şiirindeki “şüphe, bir nûra doğru koşmaktır” dizesi bilimsel araştırmanın ruhunu özetler. Örneğin iktisada giriş dersinde “her arzın kendi talebini yaratacağı” (Say kanunu) iddiasıyla karşılaştığımızda neden bir mal olarak alınıp satılan işgücünün arzının işgücü talebi yaratmadığı ve işsizlik oluştuğu sorusunu sorabilmeliyiz. Bilimsel bilgi edinildikçe araştırmacı daha temkinli hâle gelir. Sokrates'e atfedilen “Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir” sözü bu durumu tam olarak karşılamaktadır. Tersine, geleneksel yollarla bilgi edinmenin temel sorunlarından biri bilmediğini bilmemektir. Dunning-Kruger etkisi⁴¹ olarak da bilinen bu durum Türkçede “bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmak” şeklinde ifade edilmektedir: Cehalet, gerçek bilginin aksine, bireyin kendine olan güvenini artırabilir. Böylece bilimsel kisve altında sahte bilim yayılabilir.

Eco bilimsel araştırma için belirli ölçütler ortaya koyar.⁴² Bu ölçütler özellikle sosyal bilim araştırmaları için son derece önemlidir. Birincisi, araştırma tanınabilir bir nesne ya da konu

---

³⁹ Marx, Karl: Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi III. Cilt, Çev. M. Selik ve E. Özalp, Yordam Yayınları, 2015 [1894], s. 804.

⁴⁰ Tayşir, Eyüp Aygün: Bu Tez Nasıl Bitecek: Lisansüstü Öğrencileri İçin Araştırma Kılavuzu, 4. bs., İletişim Yayınları, 2022, s.23.

⁴¹ Kruger, Justin/Dunning, David: "Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments", Journal of Personality and Social Psychology, Cilt: 77, Sayı: 6, 1999, s. 1121-1134. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1121>

⁴² Eco, Umberto: Tez Nasıl Yazılır? Çev. B. Parlak, 4. bs., Can Yayınları, 2018, s. 63-69.

hakkında yapılmalıdır. Bu nesne fiziksel olmak zorunda değildir; karekök de toplumsal sınıflar da araştırma nesnesidir. Araştırmacı, neden o konunun bilimsel araştırmaya değer olduğunu ortaya koymakla yükümlüdür. Bu araştırma sorusu oluşturma işidir. İkincisi, araştırma henüz söylenmemiş şeyleri ele almalı ya da söylenmiş olanları farklı bir perspektiften incelemelidir. Derleme çalışmalar daha önce benzerleri yapılmamışsa değerlidir. Aynı konuda önceden bir derleme yapılmışsa yenisi bilimsel katkı sunmaz. Öte yandan daha önce çalışılmış herhangi bir konuya farklı bir bakış açısıyla ya da farklı sorularla yaklaşmak bilimsel bir özgünlük oluşturabilir. Aynı veri seti başka sorularla ve bakış açısıyla birden çok araştırmanın konusu olabilir. Örneğin sosyal güvenlikle ilgili bir veri seti bir bakış açısıyla sosyal güvenliğin bütçeye yük olduğunu ileri süren bir araştırmanın konusu olabilirken öte yandan sosyal güvenliğe kamu katkısının önemi ortaya koyan bir çalışmaya da kaynaklık edebilir. Verilerin kendi dili yoktur. Onlara sorduğunuz soruya ve yaklaşımınıza bağlı olarak yanıt verirler. Üçüncüsü, araştırmanın başkalarına yararlı olması gerekir. Bilimsel katkının önemi, o çalışmadan sonra söylenecekleri ne ölçüde etkilediğiyle ölçülür. Öyle bilimsel katkılar vardır ki o çalışmalardan sonra diğer araştırmacılar onları göz önüne almadan değerli bir şey söylemeleri mümkün olmaz. Araştırmanın sadece diğer araştırmacılar için değil genel olarak toplumsal yararı da bir başka ölçüttür. Sosyal bilim araştırması sosyal sorunlardan kopuk ve köksüz olamaz. Dördüncüsü, Eco'ya göre araştırmanın doğrulanabilirlik ya da yanlışlanabilirlik için ögeler sunması şarttır. Hipotezler hem desteklenebilir hem de sorgulanabilir malzeme ve yöntemlerle doğrulanmalı; böylece başkalarının da aynı konuyu sürdürmesine, doğrulamasına ya da yanlışlamasına zemin hazırlanmalıdır. Geçmişte yapılan pek çok çalışma daha sonra ortaya çıkan veriler sayesinde yanlışlanabilmektedir; bu, söz konusu çalışmanın yapıldığı dönemdeki bilimsel değerini ortadan kaldırmaz; yalnızca onu tarihsel bir konum içine yerleştirir.

VI. Araştırma Metodolojisi, Yöntemi ve Tekniği⁴³

Sosyal bilim araştırmalarında metodoloji ile yöntem sıkça eş anlamlı kullanılmaktadır; oysa metodolojinin kapsamı çok daha geniştir. Yöntemler ve teknikler metodolojinin yalnızca bir alt bölümüdür. Metodoloji, araştırmanın yalnızca teknik yönünü değil, aynı zamanda dayandığı kuramsal çerçeveyi, varsayımları ve bağlamı da kapsayan daha geniş bir

---

⁴³ Bu bölüm Neuman (2020, ss. 173–226) ve Ollman'ın (2006, ss. 27–44) adlı çalışmalardan yoğun biçimde yararlanılarak hazırlanmıştır. Daha kapsamlı okumalar için bu kaynaklara başvurulması tavsiye edilir.

bütünlüğü ifade eder. Yöntemler ise bir araştırmada vakaları seçmek, ölçmek, gözlemlemek, verileri toplamak, tasnif etmek, analiz etmek ve sonuçları raporlamak için kullanılan özgül tekniklerdir.⁴⁴ Sosyal bilimlerde araştırmacıların sıkça araştırma tekniklerini metodolojinin önüne koyduğu görülmektedir. Yukarıda değindiğimiz “saha çalışması mı yapsam, anket mi, mülakat mı?” sorusu gibi. Oysa araştırmayı yönlendirecek olan metodolojidir; metodoloji ise araştırma sorusundan ve araştırmacının ontolojik-epistemolojik konumundan şekillenir. Neuman'a göre⁴⁵ pek çok araştırmacı yalnızca belirli araştırma tekniklerinde ustalaşmayı yeterli saymakta; bu durum sosyal bilimlerde ruhu olmayan, kendi başına anlamı olmayan bilgi kümeleri ortaya çıkarmaktadır.

Ontoloji, sosyal gerçekliğin ne olduğu ve nasıl var olduğu sorularına odaklanır. Araştırma yaparken inceleyeceğimiz konu ve onun sosyal dünyadaki yeri hakkında varsayımlarda bulunuruz:⁴⁶ “Toplumsal gerçek nedir, bireylerden bağımsız nesnel bir gerçeklik mi vardır, yoksa toplumsal gerçeklik bireylerin bilincinin ve yorumlarının ürünü müdür?” gibi. Bunlara verdiğimiz yanıtlar ontolojik tutumuzu ortaya koyar. Temel ontolojik tutumlar şöyle özetlenebilir: Realistlere göre dışımızda bizden bağımsız bir sosyal gerçeklik vardır ve bu gerçeklik keşfedilebilir. Nominaliste göre ise gerçeklik, yorumlamamıza bağlı olarak değişir; bağlama göre birden fazla farklı gerçeklik söz konusu olabilir.⁴⁷ Sosyal bilimlerde 'sınıf', 'cinsiyet' ya da 'etnisite' gibi kategorilerin gerçek araştırma nesnelere olup olmadığı konusundaki farklılık, tam da bu ontolojik gerilime dayanır.⁴⁸

Grix'e göre⁴⁹ ontoloji tüm araştırmaların başlangıç noktasıdır; araştırmacının epistemolojik ve metodolojik konumları bu tercihten mantıksal olarak türer. Ontolojik iddialar, “sosyal gerçekliğin doğası hakkında neyin var olduğu, neye benzediği ve bu birimler birbirleriyle nasıl etkileşime girdiği” sorularına verilen yanıtlardır.⁵⁰ Ontoloji sorusu yanıtlandıktan sonra, var olduğu düşünülen bu gerçeklik hakkında ne bilebileceğimiz —yani epistemoloji— tartışılabilir. Epistemoloji, etrafımızdaki dünyayı nasıl bildiğimizi ya da bir iddiayı gerçek kılanın ne olduğunu inceler. Epistemoloji sosyal gerçeklik hakkında bilgi edinmenin olası

---

⁴⁴ Neuman, W. Lawrence: Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, 2 cilt, 8. bs., Siyasal Kitabevi, 2020, s. 26-27.

⁴⁵ Neuman, s. 176.

⁴⁶ Neuman, s. 177.

⁴⁷ Neuman, s. 177-178.

⁴⁸ Della Porta, Donatella/Keating, Michael: Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler: Çoğulcu Bir Perspektif, Çev. S. Gürses, Küre Yayınları, 2008, s. 40-41.

⁴⁹ Jonathan: "Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research", Politics, Cilt: 22, Sayı: 3, 2002, s. 175-186. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.00173>

⁵⁰ Blaikie, Norman: Designing Social Research, Polity, 2000, s. 8.

yollarıyla ilgilenir; bilgiyi inanç ile ayırt eder. Çünkü epistemolojik bilgi bir şeyin öyle olduğunu söylerken başkalarını ikna edecek gerekçeler sunmayı gerektirir.⁵¹ İki zıt epistemolojik konum —pozitivizm ve yorumsamacılık— bu tartışmanın başlıca kutuplarını oluşturur. Pozitivizm, doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal gerçekliğe uygulanmasını savunurken; yorumsamacılık, insanların davranışlarını doğa nesnelere niteliksel olarak ayırt eder ve sosyal bilimcinin toplumsal eylemin öznel anlamını kavramasını gerektirir.⁵² Araştırmacı ile incelenen nesne arasındaki ilişki de bu epistemolojik konumdan şekillenir; determinizm ile iradeciliği (voluntarizm) birbirinden ayıran çizgi, büyük ölçüde epistemolojik bir tercihtir. Platon'un mağara alegorisi bu konuda öğretici bir metafor sunar: Mağaradaki mahkumlar yalnızca duvardan yansıyan gölgeleri görmekte ve bunları gerçeklik saymaktadır. Dışarıya çıkan mahkum ise hem gölgelerin hem de nesnelere birer yansıma olduğunu keşfeder. Farklı dünya görüşlerinin ve farklı bilgi edinme yollarının var olduğunun farkında olmak, araştırmacı için zorunlu bir başlangıç noktasıdır.⁵³ Örneğin, Batı demokrasilerinde üretilen teorilerin, Asya ve Güney ülkelerindeki olguları ne ölçüde doğru biçimde açıklayabildiği sorusu bu epistemolojik farkındalığın pratik bir yansımasıdır.

Metodoloji ise bilginin sistematik biçimde edinilmesiyle ilgilenir ve epistemolojiye göre daha pratik bir düzlemde konumlanır. Yöntem ile metodoloji farklıdır: araştırma yöntemleri —anket, mülakat, arşiv taraması gibi— uygulamaya dönük araçları ifade ederken; metodoloji, ontolojik-epistemolojik yaklaşıma bağlı olarak şekillenen araştırma mantığıdır. Ontoloji mantıksal olarak epistemolojiden; epistemoloji de metodolojiden önce gelir.⁵⁴ Metodoloji yöntemlerden, yöntemler ise veri kaynaklarından önce gelir. Uygulamada ve pek çok araştırma yöntemi kitabında bunun tersine önce tekniği ele alan bir sıra izlendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, aralarında nedensellik ilişkisi kurulmamış bir olgu yığınıyla karşı karşıya kalmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuç olarak bu metodolojik yaklaşım sosyal bilimlerin çölleşmesine yol açan etkenlerden biridir.

VII. Sosyal Gerçeği Anlamaya Dönük Temel Yaklaşımlar

Toplumsal olguları incelemeye yönelik ilk tepki, doğa bilimlerinin yöntemlerini ve varsayımlarını mümkün olduğunca sosyal bilimlere aktarmak oldu. Ancak bu yaklaşım

---

⁵¹ *Blaikie*, s. 8.

⁵² *Bryman, Alan*: *Social Research Methods*, Oxford University Press, 2001, s. 12-13.

⁵³ *Grix, Jonathan*: "Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research", *Politics, Cilt: 22*, Sayı: 3, 2002, s. 175-186. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.00173>

⁵⁴ *Hay, Colin*: *Political Analysis: A Critical Introduction*, Palgrave, 2002, s. 5.

çeşitli güçlükler doğurdu. Bilimin tekil ve tartışmasız olmadığı; insanın doğa bilimlerinde incelenen nesnelere niteliksel farklılıklara sahip olduğu unutuldu. Toplumsal olguları, sorunları incelemeye başlayan araştırmacı sadece bir teknisyen değildir. Daha olguların seçiminden başlayarak o olgulara nasıl yaklaşacağı onun tutumunu ortaya koyar. O nedenle sosyal bilimci ve sosyal bilim araştırması nötr olamaz. Kaldı günümüzde fen ve sağlık bilimlerinde de nötr araştırma oldukça zordur. Bir şehrin imar planı ve kaldırım düzeni sadece teknik bir mesele değildir. Aynı şekilde bir aşımın ve ilacın kullanımını da öyle.

Bu nedenle sosyal araştırmaya hangi ontolojik ve epistemolojik tutumlarla başladığınız ve hangi metodolojik yaklaşıma sahip olduğunuz araştırmanın yönelimini belirler. Tarihsel olarak sosyal bilimlerde üç büyük metodolojik geleneğe söz edilebilir: Pozitivist gelenek, yorumsamacı gelenek ve eleştirel gelenek. Kuşkusuz bunların yanına postmodernist ve feminist ekolleri de koymak gerekir.

Pozitivizm, 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında İngiliz filozoflar David Hume ve John Locke ile Fransız sosyologlar Auguste Comte ve Émile Durkheim tarafından şekillendirilmiştir.⁵⁵ Comte, sosyolojinin doğa bilimcilerinin kullandığı titiz yöntemleri uygulayabileceğini savunmuş; bu nedenle sosyoloji teriminden önce “sosyal fizik” terimini kullanmıştır. Durkheim toplumsal olguların bireylerden bağımsız olarak var olduğunu ve bireysel davranışları şekillendirdiğini ileri sürmüştür.⁵⁶ Pozitivist araştırmacılar kesin nicel verileri tercih eder, “nesnel” araştırmanın peşinden gider ve istatistiksel araçlarla hipotezlerini test ederler. Bu yaklaşımın amacı, insan davranışının evrensel nedensel yasalarını bulmak ve doğrulamaktır; bu anlamda yasa koyucu (nomotetik) ve tümdengelimcidir.⁵⁷ Pozitivizmin gücü, skolastik ve spekülative düşüncenin yerini ölçüme dayalı bilgiye bırakmasından kaynaklanmaktadır; ancak aynı olgu hakkında farklı ölçüm sonuçları elde edildiğinde bu farklılığı yalnızca ölçüm araçlarının yanlış kullanımına bağlaması önemli bir zaafını oluşturmaktadır. Pozitivist yaklaşımın özü olan teknokratik ve değerden bağımsız bilim perspektifi, bilimi toplumdaki kişisel, sosyal, dinî ya da siyasi değerlerden bağımsız görmektedir. Ancak bu iddia başlı başına sorunludur: Araştırmacının kendisi toplumsal ilişkilerin bir parçasıdır; saf tarafsızlık iddiası, aslında belirli bir ideolojik konumlanmanın örtük biçimidir. Sosyal bilimlere tarafsızlık atfetmek, pozitivist bir 'illet'tir.

---

⁵⁵ Neuman, ss. 185–186.

⁵⁶ Giddens, Anthony/Sutton, Philip W.: Sosyoloji, Çev. E. A. Kayhan, Kırmızı Yayınevi, 2021, s. 16.

⁵⁷ Neuman, ss. 185–186.

Yorumsamacı (interpretive/hermenötik) gelenek, kökleri Max Weber ve Wilhelm Dilthey'e uzanan bir yaklaşımdır. Dilthey, birbirinden farklı iki bilim türü olduğunu savunmuştur: *Naturwissenschaft* (doğa bilimi) ve *Geisteswissenschaften* (beşeri bilim). İlki soyut açıklamaya, ikincisi anlamaya dayanır; her birinin ayrı bir mantığı ve yöntemi vardır. Weber de benzer bir ayrımı benimseyerek toplumsal eylemi anlamak için aktörlerin iç güdülerini kavramak gerektiğini savunmuştur.⁵⁸ Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı başyapıtında dini değerlerin —özellikle Protestan ahlakının— kapitalizmin oluşumunda belirleyici bir role sahip olduğunu ileri sürmesi, bu lavrayışın somut bir ürünüdür.⁵⁹ Yorumsamacı yaklaşıma göre insan davranışları, doğa olayları gibi yasalarca yönetilen ilişkilerle açıklanamaz. Doğa olayları anlamsız olabilir; ancak sosyal olaylar anlam yüklüdür. Bu yaklaşım toplumsal eylemin öznel anlamını kavramayı gerekli kılar; toplumsal dünya, insanların onu deneyimleyip anlam yüklediği ölçüde var olur. Yorumsamacı yaklaşım, pozitivistin yasa koyucu ve tümdengelimci tutumuna karşılık bireysel ve tekil durumlara odaklanır ve tümevarımcıdır. İnsan davranışının soyut yasalarını keşfetmektense empatiye dayalı bir anlayış geliştirmeyi önceler. Yorumsamacı yaklaşımın önemli bir eleştirisi, özellikle mikro düzeydeki kısa vadeli ortamlara aşırı odaklanırken daha geniş yapısal koşulları ve uzun vadeli nedenselliği göz ardı ettiği yönündedir.⁶⁰ Yoksulluk araştırmalarında bu sınırlılık çarpıcı biçimde görülür: yorumsamacı yaklaşım yoksulluğun nasıl algılandığına ya da hissedildiğine ağırlık verirken yapısal koşulları arka plana iter. Sistemik ve yapısal sorunları göz ardı ederek algı ve deneyime odaklanması bu yaklaşımın en önemli zayıflığıdır.

Pozitivist ve yorumsamacı geleneğe alternatif olan eleştirel sosyal bilim geleneğinin çeşitli versiyonları —diyalektik materyalizm, sınıf analizi, eleştirel yapısalcılık— Marx ve Freud'a kadar uzanır. Adorno, Habermas, Bourdieu ve Freire bu geleneğin önde gelen çağdaş temsilcileridir.⁶¹ Eleştirel sosyal bilim, hem pozitivistin nesnel-yasa benzeri ampirik çalışmalarını hem de yorumsamacılığın aşırı öznelci-iradeci tutumunu reddeder. Eleştirel yaklaşım, görünüşle öz arasındaki, illüzyonla gerçek arasındaki farkı ortaya koymayı hedefler. Marx'ın *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i* kitabındaki ünlü saptaması eleştirel yaklaşımın özünü ifade eder: “İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu

---

⁵⁸ Neuman, ss. 193.

⁵⁹ Giddens ve Sutton, s. 18.

⁶⁰ Neuman, s. 205.

⁶¹ Neuman, s. 205.

serbestçe kendi seçtikleri koşullarda değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verilmiş koşullarda yaparlar.”⁶² Bir yanda özneye önem veren, öte yanda özneyi tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte ele alan bu yaklaşım, pozitivist ve yorumsamacı okullarının önemli kısıtları aşacak unsurlar içerir. Eleştirel yaklaşım, sosyal bilim araştırmasının amacının yalnızca dünyayı anlamak olmadığını, onu dönüştürmeye katkıda bulunmak olduğunu savunur. Bu anlayış, Marx'ın *Feurbach Üzerine Tezler*'inin 11. tezinde veciz biçimde dile gelir: “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir.”⁶³ Eleştirel sosyal bilim nötr olamayan, tavrı olan bir bilimsel faaliyeti savunur: Eleştirel yaklaşıma göre toplumsal gerçeklik bağımsız olarak var olmakla birlikte, gerçekliği dönüştürmek mümkündür.

Diyalektik yöntem eleştirel sosyal bilim çalışmalarında kritik bir yer tutar. Ollman'a göre⁶⁴ bilgiyi birbirinden bağımsız disiplinlerin dar alanlarına hapsedmek, bilgi ile eylem arasındaki bağlantıyı ortadan kaldırmakta; olguların dinamik yapısını ve sistemik özelliklerini göz ardı etmeye yol açmaktadır. Diyalektik, katılmış bir tez-antitez-sentez üçlemesi değil; daha ziyade olası bütün önemli değişim ve etkileşimleri göz önüne seren, olguların tarihsel süreç içindeki gelişimini ve sistemik bağlantılarını kavramamızı sağlayan bir düşünme biçimidir.⁶⁵ Marx'ın *Kapital*'de anlattığı *Cacus efsanesi*, diyalektik yöntemin özünü son derece berrak biçimde ortaya koymaktadır.⁶⁶ Ollman (2006, ss. 30–31).

Diyalektiğin işaret ettiği temel sorunu Marx çok net bir şekilde Roma mitolojisindeki Cacus'tan örnek vererek anlatır. Yarı insan, yarı canavar olan Cacus hayatını mağarada sürdürür, sadece geceleri o da öküz çalmak için dışarı çıkardı. Öküzleri çaldığını kimse anlamasın diye de onları başlarından itip geriye doğru sürükleyerek mağarasına götürürdü ki herkes öküzlerin ayak izlerine bakıp onların aslında mağaradan dışarıya doğru kaçtıklarını sansın. Köylüler her sabah kalkıp da öküzlerini yerlerinde bulamadıklarında Cacus'u suçlamaz, ayak izlerinin gittiği yöne bakarak öküzlerin Cacus'un mağarasından çıkıp kırdaki kaybolduklarını sanırlardı.

Eğer öküzlerini kaybeden bu köylüler bugün herhangi bir üniversitede metodoloji dersi alsalardı ne olup bittiğini anlamak için önce ayak izlerini dikkatli bir şekilde sayar, sonra her birinin boyunu ölçer ve elde edilen sonuçları bilgisayara yüklerlerdi. Ulaştıkları sonuç tüm bu meşakkatli sürecin ardından yine değişmeyecekti: öküzler kırdaki kayboldu. Buradaki temel sorun gerçekliğin aslında kendi görüntüsünden daha fazla bir şey olması ve bu bakımdan da sadece görüntülere, gözümüze çarpan anlık ve dolaysız verilere odaklanılmasının son derece yanıltıcı sonuçlar vermesidir.

---

⁶² Marx, Karl: Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i, Çev. T. Bora, İletişim Yayınları, 2010 [1852], s. 30.

⁶³ Engels, Friedrich: Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu, Çev. S. Belli, Sol Yayınları, 1976 [1888], s. 76.

⁶⁴ Ollman, Bertell: Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar, Çev. C. Saraçoğlu, 2. bs., Yordam Kitap, 2006, 28-29.

⁶⁵ Ollman, s. 30.

⁶⁶ Ollman, s. 30-31.

Öküzlerini kaybeden köylüler kendi ufuklarını aşır bir gece önce neler olup bittiğini ve mağaranın içinde nelerin döndüğünü çözselerdi ayak izlerinin gerçek anlamını kavrayabileceklerdi. Aynı şekilde günlük yaşantımızdaki herhangi bir şeyi anlamak da bu şeyin nasıl ortaya çıktığı, geliştiği ve parçası olduğu sistem veya bağlam içerisinde nerede konumlandığı hakkında bir şeyler bilmeyi gerektirir. Asıl zorluk, bu bağlantılar hakkında nasıl, gerektiği gibi akıl yürütüleceği, bu bağlantıları çarpıtmaktan nasıl kaçınılacağı ve onlara gereken önemin ve ağırlığın nasıl verileceği noktasında başlamıştır. Diyalektik, bu sorunu, şeylerin son hâllerine geliş süreçlerini ve içlerinde buldukları etkileşimsel zemini onların ne olduklarının bir parçası olarak almak suretiyle aşmaya çalışır.

Diyalektik yaklaşım, olguları tarihsel gelişim içinde, nedensellik ve ilişki bağlamında ve aralarındaki çelişki, çatışma ve gerilimlerle kavrar. Hangi olguların neden seçileceği, o olguların sistem içindeki yeriyle doğrudan ilişkilidir; araştırmacı olguları keyfi olarak seçemez, görmezden gelemez ya da tahrif edemez. Olgular arasında aynı anda hem özdeşlik hem de karşıtlığın var olabileceği gerçeği —zıtların iç içe geçmesi ve çatışmanın dönüştürücü gücü— diyalektik düşüncenin merkezinde yer alır.

VIII. Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Yönü

Yukarıda anlatılan dünyadaki sosyal bilim araştırmalarının yön kaybı Türkiye için de fazlasıyla geçerlidir. Bu teorik ve metodolojik kriz, Türkiye'nin son dönemlerdeki akademik dönüşümünde somut bir karşılık bulmaktadır. Hem piyasa tiranlığının hem de devlet despotizminin son dönemlerde asimetrik biçimde arttığı Türkiye'de sosyal bilimlerin yön kaybı bundan fazlasıyla etkilenmektedir. Türkiye'de akademik özgürlüğün tarih boyunca ve özellikle de 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında sistematik biçimde kısıtlandığı bilinmektedir. 15 Temmuz sonrası ilan edilen Olağanüstü Hal dönemi boyunca üniversitelerde gerçekleştirilen ihraçlar, siyasi rektör atamaları ve yaygınlaşan otosansür akademik özerkliği ciddi ölçüde zedelemiştir.⁶⁷ Üniversiteler üzerindeki siyasal baskılar, entelektüel suskunluğu besleyen ve akademik çölleşmeye uygun bir iklim yaratmaktadır. Sadece siyasi güç yoğunlaşması ve otoriterleşme değil iktisadi güç yoğunlaşması da sosyal bilimlerde özgür araştırma ve tutumun önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Son zamanlarda sosyal bilim alanında piyasanın etkisinin arttığı gözlenmektedir. Bu durum hem araştırma konularına hem de araştırmacıların tutumlarına yansiyabilmektedir. Örneğin, mütevelli heyetinde belirli şirketlerin etkin olduğu bir vakıf üniversitesinin Hukuk Fakültesi

---

⁶⁷ Taştan, İnan Özdemir/Ördek, Aydın: A Report on Academic Freedoms in Turkey in the Period of the State of Emergency, KAGED, 2020, <https://academicsolidarity.com/wp-content/uploads/2024/05/A-Report-on-Academic-Freedoms-in-Turkey-in-the-Period-of-the-State-of-Emergency.pdf> (E. T. 20 Eylül 2025); Çelik, Aziz/Özveri, Murat: "Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Çalışma Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı Açısından 'Barış Akademisyenleri' İhraçları", Çalışma ve Toplum, Cilt: 4, Sayı: 79, 2023, s. 3221-3254. <https://doi.org/10.54752/ct.1364603>

öğretim üyesinin işveren kesimiyle bağlantılı hukuki sorunlar karşısında (örneğin grev erteleme kararı) takınacağı tutum, akademik özerkliğin sınındığı somut bir durumu örneklemeştir.

Türkiye'deki sosyal bilim araştırmaları da dünyadaki bu eğilime benzer bir seyir izlemektedir. Türkiye'deki sosyal bilimlerin giderek derinleşen niteliksel sorunları, akademinin son kırk yılda yaşadığı devasa nicel büyümeyle çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır. Türkiye'de akademik alanın son dönemlerle nicel olarak hızla büyümesine rağmen toplumsal gerçekliği kavrama ve eleştirel düşünce üretme kapasitesinin gerilediğini görüyoruz. Tablo 2, bu büyümenin nicel boyutlarını somutlaştırmaktadır.⁶⁸ Türkiye'de akademik alanda ciddi bir nicel büyüme dikkat çekicidir. 1984-2024 arasında ülke nüfusu 1,7 kat büyürken üniversite sayısının 7,7 kat, buna karşılık öğrenci sayısının 13 kat arttığı görülmektedir. Özellikle kontenjanların plansız biçimde artırılması ve ikinci öğretim gibi uygulamalar nedeniyle lisans öğrencisi sayısında hızlı bir tırmanış yaşanmıştır.

Tablo 2. Türkiye'de Akademinin Nicel Görünümü (1984–2024)

Kategori	1984	2024	Artış (Kat)
Nüfus	50.664.000	85.372.000	1,7
Üniversite sayısı	27	208	7,7
Lisans öğrencisi	287.000	3.740.171	13,0
Doktora öğrencisi	4.336	108.933	25,1
Öğretim elemanı	10.666	143.268	13,4
Profesör	1.823	37.516	20,6

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu (2024).

Bunların yanında doktora öğrencisi sayısındaki 25 kat, profesör sayısındaki 20,6 kat artışa rağmen bu nicel büyümenin toplumsal gerçekliği kavrama ve sosyal sorunları araştırma kapasitesinde paralel bir niteliksel artışa dönüştüğünü söylemek zordur. Tersine eleştirel akademik üretim ile toplumsal sorumluluk arasındaki makasın giderek açıldığını söylemek mümkündür. Bu sorunun en somut kanıtlarından biri, doktora tezlerinin konu dağılımında görülmektedir. 1959–2024 yılları arasında yazılan 306 bin 594 tezdən sosyal bilimler doktora tezlerinin sayısı 81 bin 201 olup toplamın yaklaşık %26,5'ini oluşturmaktadır. Tablo 3, bu tezlerin alan dağılımını sunmaktadır.⁶⁹ Doktora tez alanları içinde işletme, ekonomi ve bankacılık alanındaki tezler yüzde 23'e yakın bir ağırlığa sahiptir. İkinci sırası yüzde 16 ile

⁶⁸ *Yükseköğretim Kurulu: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi: İstatistikler*, <https://istatistik.yok.gov.tr> (E. T. 20 Eylül 2025).

⁶⁹ *Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi: Ulusal Tez Merkezi Veritabanı*, <https://tez.yok.gov.tr> (E. T. 20 Eylül 2025).

eğitim ve öğretim konularındaki tezler oluşturmaktadır. Tarih ve din alanındaki tezler ise yüzde 6’şarlık ağırlık ile ilk dörde girmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Sosyal Bilimler Doktora Tezlerinin Dağılımı (Seçilmiş Alanlar, 1959–2024)

Alan	Sayı	Oran (%)
İşletme, Ekonomi, Bankacılık	18.488	22,8
Eğitim ve Öğretim	13.005	16,0
Tarih	5.058	6,2
Din	4.871	6,0
Hukuk	4.213	5,2
Sosyoloji	3.294	4,1
Siyasal Bilimler	2.876	3,5
Kamu Yönetimi	2.584	3,2
Maliye	1.154	1,4
İstatistik	1.099	1,4
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1.012	1,2
Sosyal Hizmet	484	0,6

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (2024).

Tez adlarının kavramsal analizi, akademinin odağının hangi yöne yöneldiğini daha somut biçimde ortaya koymaktadır. YÖK’ün veri tabanında yer alan 1959-2024 dönemine ait doktora tezlerinin adlarında üç ayrı kavram kümesi üzerinden bir değerlendirme yaptım. Bu üç kavram kümesini sermaye, kültür-kimlik ve sosyal haklar şeklinde grupladım ve tez adlarını bunlar altında topladım. Tez adlarında geçen kavramları bu üç alanı ifade eden çeşitli kavramlardan seçtim. Tablo 4’te görüldüğü üzere, finans-para, bankacılık gibi daha çok sermaye kümesine ilişkin kavramlar tez başlıklarında son derece sık yer alırken; emek, yoksulluk, sendika, sosyal adalet, eşitmezlik ve grev gibi emek dünyasında ait kavramlar son derece sınırlı sayıda kalmaktadır. 1921 doktora tezin adında finans ve para kavramları yer alırken 1190 tezin adında bankacılık kavramı yer almıştır. Böylece ilk iki sırayı açık ara sermaye kümesi kavramları almıştır. Üçüncü sırada 714 tez adıyla kültür-kimlik kümesi altında tasnif ettiğim “din” kavramı yer almaktadır. Sermaye ve kültür-kimlik kümesine ait tez adları açık ara ön sıralarda yer alırken sosyal sorunlara ilişkin tez adları ise oldukça sınırlı kalmıştır. Emek kavramı 150 tezin adında yer alırken, yoksulluk 90 tez adında, sendika ve sendikacılık ise 25 tez adında geçmektedir. Borsa adının geçtiği 290 doktora tezine karşılık sendika-sendikacılık adının geçtiği 25 doktora tezinin varlığı oldukça çarpıcı bir durum olsa gerektir. 'Sosyal haklar', 'servet dağılımı' ve 'bölüşüm ilişkileri' gibi kavramların toplam tez sayısının ise birkaç tez adıyla sınırlı olması durumun vahametini göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır. Bu durum, akademinin odağının sosyal hakları incelemekten giderek uzaklaştığını; bunun yerine sermayenin gündemindeki teknik alanlara yöneldiğini gösteren güçlü bir kanıttır.

Tablo 4. Tez Adlarında Geçen Kavramlara Göre Tezler (1959–2024)

Tez adında geçen kavram	Sayı	Kavram kümesi
Finans-para	1.921	Sermaye
Bankacılık	1.190	Sermaye
Din	714	Kültür-kimlik
Sermaye	703	Sermaye
Kimlik	488	Kültür-kimlik
İşletme	324	Sermaye
Firma	323	Sermaye
Borsa	290	Sermaye
Cinsiyet	287	Kültür-kimlik
İnsan kaynakları	269	Sermaye
Emek	150	Sosyal
Yoksulluk	90	Sosyal
Sendika-sendikacılık	25	Sosyal
Sosyal adalet	20	Sosyal
Eşitsizlik	18	Sosyal
Grev	7	Sosyal
Servet dağılımı	3	Sosyal
Sosyal haklar	3	Sosyal
Bölüşüm ilişkileri	1	Sosyal

Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi (2024).

Öte yandan sosyal haklar alanında eleştirel bakış açısından uzak akademik çalışmalar sadece doktora tezleri ile sınırlı değildir. Diğer akademik çalışmalarda da benzer bir eğilimden söz etmek mümkündür. Sosyal güvenlik alanındaki akademik yön kaybını *En Büyük Kara Delik*⁷⁰ (2007) kitabı ile örneklemek mümkündür. Bu kitap, Türkiye’de ikinci dalga sosyal güvenlik “reformu” olarak bilinen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hazırlıklarının sürdüğü ve sosyal güvenlik harcamalarının bir “kara delik” ve “mali yük” olarak gösterildiği dönemde yayımlanan bir akademik çalışmadır. Bir örnek olarak tipiktir.

Çalışmaya göre sosyal güvenlik açıkları, kamu finansmanı dengesi ve ekonominin diğer makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta ve yarattığı mali yüklerle büyük bir kaynak israfına yol açmakta ve adeta bir “kara deliğe” dönüşmektedir. Çalışma bu yaklaşımla o dönemlerde hazırlanmakta olan sosyal güvenlik reformunu analiz etmeyi ve özünde destekleme amacıyla kaleme alınmıştır (Akgeyik vd., 2007, s. 23-25.). Çalışmanın oldukça tartışmalı tespiti sosyal güvenlik sistemini Hazine katkısı olmaksızın ayakta kalamayacak bir yapı olarak tanımlamasıdır (Akgeyik vd., 2007, s. 263). Kuşkusuz sosyal güvenlik harcamalarını bir “yük” ve “karadelik” olarak gören yaklaşım, sosyal güvenliğin

⁷⁰ Akgeyik, Tekin/Yılmaz, Binhan Elif/Şeker, Murat: En Büyük Kara Delik (TSEV Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları No. 11, Yayın No. 26), Ceyma Matbaacılık, 2007.

bir kamu harcaması ve yeniden bölüşüm meselesi olduğunu dikkate almayan liberal ve teknisist bir tutumdur.

Şekil 2: En Büyük Karadelik

Akgeyik, T., Yılmaz, B. E., & Şeker, M. (2007). En büyük kara delik, (TSEV Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları No. 11, Yayın No. 26). Ceyma Matbaacılık.

Sonuç: Teknisizm İleti ve Eleştirel Yaklaşım İhtiyacı

Türkiye'de sosyal bilimlerin niteliksel gerilemesini ve suskunluğunu besleyen ana unsurlar bir yandan sosyo-ekonomik ve siyasal iklim değişikliği ve yandan özellikle hukuk ve iktisat gibi alanlarda yaygınlaşan teknisizmdir. Neoliberal hegemonya akademik çalışmalarda yön kaybına yol açan önemli bir değişken iken teknisizm —bir başka boyutuyla ampirizm— toplumsal bağlam olmadan, ontoloji ve metodoloji olmadan bilimsel çalışma yapılabileceğini varsayan bir yaklaşım olarak yön kaybının metodolojik zeminini oluşturmaktadır. Teknisizm, sosyal bilimlerde genelleme ve soyutlamayı önemsizleştirerek kuramsal bir bütünlük oluşturmayı engeller. Teknisizm genellikle tarafsızlık iddiasıyla birlikte gelir. Oysa sosyal bilimcinin nesnel olması —yani tahrifattan kaçınması— zorunlu olmakla birlikte, sosyal bilimci tarafsız olamaz. Çalışma ekonomisi ve iktisada giriş

kitaplarında yer alan 'kayıtsızlık eğrileri' ya da 'boş zaman takası' gibi kavramlar, çalışma yaşamının gerçeklerinden, çelişkilerinden ve çatışmalarından uzak, teknisizmin ürünü olan özgün örneklerdir. Bu yaklaşımlar bilimsel soyutlamanın gerekliliklerinin ötesine geçerek toplumsal gerçekten kopuk, yapay bir tarafsızlık alanı yaratır.

Sadece teknik hukuk içinde kalan bir akademisyenin veya yargıcın sınırları bellidir; steril, suya sabuna dokunmayan bir sosyal bilim anlayışı, toplumsal eşitsizlikleri görünmez kılmaktadır. Bilim insanının görevi, görünüşle öz arasındaki farkı anlamak ve yorumlamak; olguların arkasındaki nedenleri kavramak, nedensellik ilişkisi kurmak ve nedenler arasında bir sıralama yapmaktır. Bu, sosyal bilimlerde elzem olan eleştirel yaklaşımdır. Eleştirel yaklaşım, olguların çok farklı görünüşleriyle karşımıza çıkacağı gerçeğinden hareket eder. Örneğin işverenlerin kâr maksimizasyonu amacıyla sayısız teknik ve sendikasılaştırma (union busting) tekniği kullandığını bilmek yeterli değildir; bu tekil örnekleri anlamlı bir tema altında birleştirmek ancak teori ve yöntemle mümkündür. Teknisizm, özellikle sosyal haklar ve sosyal politika alanında, hakları güç ilişkilerinden ve tarihsel bağlamdan kopararak yalnızca bir normlar silsilesine dönüştürmüştür. Eleştirel yaklaşım ise sosyal hakların soyut ve teknik kurallar bütünü olmadığını; bir felsefesi, dahası bir ekonomi politiği olduğunu ortaya koyar. Sosyal haklar, çalışma hukuku, güç ilişkilerini, sınıfları, toplumsal çelişkileri ve çatışmaları kavramadan anlaşılabilir.

Örneğin iş hukuku kitaplarında bir normun neden öyle olduğu, hangi tarihsel ve toplumsal gerçeklerin, hangi gerilim, mücadele ve çatışmanın ürünü olduğu genellikle sorgulanmaz. Oysa bir norm, nasıl bir siyasal ve toplumsal dengenin ürünü olduğu bilinmeden tam olarak anlaşılabilir. 'İşçisiz iş hukuku' sorunu⁷¹ bu bağlamda merkezi bir önem taşır. İş hukukunun işçilerden arındırılarak işletme ile işçi arasında sözde bir denge kuran teknik bir disipline indirgenmesi, iş hukukunu yeniden borçlar hukukuna yaklaştırmaktadır. Bir patronla tekil bir işçi arasındaki ilişki, yapısal bir güç eşitsizliğini barındırır. İktisadi güç yoğunlaşması ve servet eşitsizliği, kapitalizmle birlikte daha da derinleşmektedir. İş (çi) hukukunun amacı, biçimsel hukuki eşitlikle aşılamayacak toplumsal eşitsizliklere müdahale etmek ve işçiyi korumaktır. İş hukuku *apriori* olarak tarafların eşit olmadığını kabul eder ve bu eşitsizliği gidermek için işçiyi korur. Anatole France'ın ünlü sözü biçimsel eşitlik yanılışmasını

---

⁷¹ Bu konuda detaylar için bakınız: Özveri, Murat: Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku, Tarih, Öğreti-Uygulama-Eleştiri, İstanbul: 2023.

mükemmel biçimde özetlemektedir:⁷² 'Yasalar o muhteşem eşitliği ile sokaklarda dilenmeyi, ekmek çalmayı ve köprü altında uyumayı fakirlere olduğu gibi zenginlere de yasaklar'.

Türkiye'de sosyal hakların erozyonu karşısında akademinin suskunluğu, teknisizm illeti ile doğrudan beslenmektedir. Sosyal bilimler, toplumsal adaleti ve eşitliği merkeze alan eleştirel bir ontolojiye sahip olmadan; yalnızca veri ve normların teknik analizine odaklandıkça pusulasını yitirmekte —Trabzon'unu kaybetmektedir. Nicel olarak devasa bir büyüme sergileyen akademik, yoksulluk, güvencesizlik ve eşitsizlik gibi toplumsal risklerin kök nedenlerini araştırmaktan kaçınmakta; bunun yerine sermayenin gündemindeki teknik alanlara —finans, işletme, insan kaynakları— yönelmektedir. Doktora tezlerindeki kavram dağılımı bu yönelişin çarpıcı bir belgesidir. Akademi, görünüşün ötesindeki özü ortaya çıkarma işlevini büyük ölçüde terk etmiş; Cacus efsanesindeki öküzlerinin peşinden giden köylüler gibi, ayak izleri saysalar da sonuç değişmemektedir. Akademi sayı saymakta ancak yön tayin edememektedirler. Sosyal bilimciler ve hukukçular, teorisiz pratik tutkusu tuzağına düşmekten kaçınmalı; tarihsel ve toplumsal bağlam içinde güç ilişkilerine odaklanan eleştirel bir yaklaşımı benimsemelidir.

Kaynaklar

Akgeyik, Tekin/Yılmaz, Binhan Elif/Şeker, Murat: En Büyük Kara Delik (TSEV Sigorta Araştırma ve İnceleme Yayınları No. 11, Yayın No. 26), Ceyma Matbaacılık, 2007.

Becker, Howard S.: "Whose Side Are We On?", Social Problems, Cilt: 14, Sayı: 3, 1967, s. 239-247. <https://doi.org/10.2307/799147> (E. T. 21 Şubat 2026).

Bhaskar, Roy: The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences, 3. bs., Routledge, 1998.

Blaikie, Norman: Designing Social Research, Polity, 2000.

Bourdieu, Pierre: Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market, Çev. R. Nice, The New Press, 1998.

Bourdieu, Pierre/Wacquant, Loïc: "NewLiberalSpeak: Notes on the New Planetary Vulgate", Radical Philosophy, Sayı: 105, 2001.

---

⁷² France, Anatole (2013) [1894] *Kırmızı Zambak*, Çev: Nuriye Yiğitler, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık.

- Bryman, Alan: Social Research Methods*, Oxford University Press, 2001.
- Burawoy, Michael: "For Public Sociology"*, *American Sociological Review*, Cilt: 70, Sayı: 1, 2005, s. 4-28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102> (E. T. 21 Şubat 2026).
- Cole, Jonathan R.: "Üniversite ve Özgürlük"*, Çev. A. Günal, *Birikim*, Sayı: 142-143, 2001, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-142-143-subat-mart-2001/2334/universite-ve-ozgurluk/5126> (E. T. 2 Mart 2024).
- Çelik, Aziz: "Türkiye İşçi Hukuku: Trabzon'unu Kaybetmemek İçin!"*, *Emek Araştırma Dergisi*, Sayı: 24, 2023, s. 495-506.
- Çelik, Aziz/Özveri, Murat: "Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Çalışma Hakkı ve Ayrımcılık Yasağı Açısından 'Barış Akademisyenleri' İhraçları"*, *Çalışma ve Toplum*, Cilt: 4, Sayı: 79, 2023, s. 3221-3254. <https://doi.org/10.54752/ct.1364603> (E. T. 21 Şubat 2026).
- Della Porta, Donatella/Keating, Michael: Sosyal Bilimlerde Yaklaşımlar ve Metodolojiler: Çoğulcu Bir Perspektif*, Çev. S. Gürses, Küre Yayınları, 2008.
- Eco, Umberto: "Come Perdere La Trebisonda"*, *L'Espresso*, 3 Ağustos 2007, <https://lespresso.it/c/opinioni/2007/8/2/come-perdere-la-trebisonda/25290> (E. T. 21 Şubat 2026).
- Eco, Umberto: Tez Nasıl Yazılır?* Çev. B. Parlak, 4. bs., Can Yayınları, 2018.
- Engels, Friedrich: Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Çev. S. Belli, Sol Yayınları, 1976 [1888].
- France, Anatole: Kırmızı Zambak*, Çev: Nuriye Yiğitler, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, (2013) [1894].
- Giddens, Anthony: Sociology*, 6. bs., P. W. Sutton ile, Polity, 2009.
- Giddens, Anthony/Sutton, Philip W.: Sosyoloji*, Çev. E. A. Kayhan, Kırmızı Yayınevi, 2021.
- Google: Google Ngram Viewer*, <https://books.google.com/ngrams> (E. T. 2 Eylül 2025).
- Gouldner, Alvin W.: "Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology"*, *Social Problems*, Cilt: 9, Sayı: 3, 1962, s. 199-213. <https://doi.org/10.2307/799230> (E. T. 21 Şubat 2026).

- Grix, Jonathan: "Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research", *Politics, Cilt: 22, Sayı: 3, 2002, s. 175-186.* <https://doi.org/10.1111/1467-9256.00173> (E. T. 2 Eylül 2025).
- Habermas, Jürgen: *Knowledge and Human Interests*, Çev. J. J. Shapiro, Beacon Press, 1971.
- Harvey, David: *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005.
- Hay, Colin: *Political Analysis: A Critical Introduction*, Palgrave, 2002.
- Horkheimer, Max/Adorno, Theodor W.: *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*, Çev. E. Jephcott, Stanford University Press, 2002.
- Kruger, Justin/Dunning, David: "Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments", *Journal of Personality and Social Psychology*, Cilt: 77, Sayı: 6, 1999, s. 1121-1134. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1121> (E. T. 21 Şubat 2026).
- Macovei, Monica: *İfade Özgürlüğü: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, Avrupa Konseyi, t.y., https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019114033ifade_ozgurlugu.pdf (E. T. 2 Nisan 2024).
- Marcuse, Herbert: *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Beacon Press, 1964.
- Marx, Karl: *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*, Çev. T. Bora, İletişim Yayınları, 2010 [1852].
- Marx, Karl: *Kapital: Ekonomi Politîğin Eleştirisi III. Cilt*, Çev. M. Selik ve E. Özalp, Yordam Yayınları, 2015 [1894].
- Mills, C. Wright: *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, 1959.
- Milonakis, Dimitris/Fine, Ben: *From Political Economy to Economics: Method, the Social and the Historical in the Evolution of Economic Theory*, Routledge, 2009.
- Mirowski, Philip: *More Heat Than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*, Cambridge University Press, 1989.
- Mirowski, Philip/ Plehwe, Dieter (Ed.): *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*, Harvard University Press, 2009.

- Mirowski, Philip: *Science-Mart: Privatizing American Science*, Harvard University Press, 2011.
- Münch, Richard: *Academic Capitalism: Universities in the Global Struggle for Excellence*, Routledge, 2014.
- Neuman, W. Lawrence: *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, 2 cilt, 8. bs., Siyasal Kitabevi, 2020.
- Ollman, Bertell: *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*, Çev. C. Saraçoğlu, 2. bs., Yordam Kitap, 2006.
- Özveri, Murat: *Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku, Tarih, Öğreti-Uygulama-Eleştiri*, İstanbul: 2023.
- Porter, Theodore M.: *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*, Princeton University Press, 1995.
- Sayer, Andrew: *Method in Social Science: A Realist Approach*, 2. bs., Routledge, 1992.
- Slaughter, Sheila/Leslie, Larry L.: *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Johns Hopkins University Press, 1997.
- Taştan, İnan Özdemir/Ördek, Aydın.: *A Report on Academic Freedoms in Turkey in the Period of the State of Emergency*, KAGED, 2020, <https://academicsolidarity.com/wp-content/uploads/2024/05/A-Report-on-Academic-Freedoms-in-Turkey-in-the-Period-of-the-State-of-Emergency.pdf> (E. T. 20 Eylül 2025).
- Tayşir, Eyüp Aygün: *Bu Tez Nasıl Bitecek: Lisansüstü Öğrencileri İçin Araştırma Kılavuzu*, 4. bs., İletişim Yayınları, 2022.
- Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi: *Ulusal Tez Merkezi Veritabanı*, <https://tez.yok.gov.tr> (E. T. 20 Eylül 2025).
- Yükseköğretim Kurulu: *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi: İstatistikler*, <https://istatistik.yok.gov.tr> (E. T. 20 Eylül 2025).
- Zweig, Stefan: *Vicdan Zorbalığa Karşı ya da Castellio Calvin'e*, Çev. Z. Kurttekin, 10. bs., Can Yayınları, 2018.